

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)
رشته روابط بین الملل

موضوع:

نقش ایدئولوژی در بیداری اسلامی با تکیه بر قیام تونس

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر علی اکبر امینی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر بیژن نیری

پژوهشگر :

معصومه الهی نیکو

سال تحصیلی:

تابستان ۹۱

تهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب معصومه الهی نیکو دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۸۰۸۳۷۲۹۸۰۰ در رشته روابط بین الملل که در تاریخ ۹۱/۶/۱۳ از پایان نامه خود تحت عنوان نقش ایدئولوژی در بیداری اسلامی با تکیه بر قیام تونس با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۱/۶/۱۳

معصومه الهی نیکو دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل از پایان نامه خود دفاع نموده و با
نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشکده تهیه شده است	
نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی کد واحد : ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۸۱۰۹۰۲۰۲۱
عنوان پایان نامه : نقش ایدئولوژی در بیداری اسلامی با تکیه بر قیام تونس	
نام و نام خانوادگی دانشجو: معصومه الهی نیکو شماره دانشجویی: ۸۸۰۸۳۷۲۹۸۰۰ رشته تحصیلی: روابط بین الملل	تاریخ شروع پایان نامه: نیمسال اول ۹۰-۹۱ تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۱/۶/۱۳
استاد راهنما: جناب آقای دکتر علی اکبر امینی استاد مشاور: جناب آقای دکتر بیژن نیری	
آدرس و شماره تلفن: پاسداران - خیابان شهید عراقی - کوی گل - پلاک ۳ - واحد ۳ ۰۲۱-۲۲۳۰۵۹۲۳	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>بعد از جنگ جهانی دوم و به دنبال تهدیداتی که از جانب شوروی سابق متوجه کشورهای غربی بود، لزوم ایجاد یک پیمان نظامی (دفاعی) احساس می شد که بر این اساس در ۴ آوریل ۱۹۴۹ با امضای پیمان واشنگتن سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) پا به عرصه وجود گذاشت. فلسفه وجودی این پیمان از یکسو ایجاد کمر بند امنیتی به دور دموکراسی های غربی و از سوی دیگر محاصره ابرقدرت کمونیسم (شوروی سابق) و اقمارش بود.</p> <p>بعد از پایان جنگ سرد و فروپاشی نظام دو قطبی ناتو که دیگر دشمن استراتژیکی بر سر راه خود نمی دید به لحاظ رویکردی دچار نابسامانی فلسفی از درون گردید، بدین معنا که آیا ناتو می تواند بدون وجود دشمنی مشخص همچنان به بقای خودش ادامه دهد؟</p> <p>به این ترتیب مهم ترین انگیزه پژوهش حاضر شناسایی، تبیین و ارزیابی مسأله علل و چگونگی بقای ناتو پس از سقوط شوروی سابق و تغییرات ایجاد شده در سیستم بین المللی بوده است. با در نظر گرفتن اهمیت موضوع، پژوهش حاضر سعی در پاسخگویی به این سوال دارد که:</p> <p>علل ماندگاری و پایایی ناتو پس از فروپاشی نظام دو قطبی چیست؟</p> <p>در راستای رسیدن به پاسخ این مسأله، این پژوهش به تبیین عوامل موثر در تحول گفتمان امنیت؛ شناسایی تهدیدات جدید امنیتی موثر بر ماندگاری ناتو؛ ارزیابی سازوکارهای امنیتی اروپا و تبیین نقش ناتو بعنوان بازوی نظامی - امنیتی سازمان ملل متحد پرداخته است.</p> <p>بدون شک یکی از دلایل بقاء ناتو این بوده که در جهان پس از جنگ سرد توانسته تعریف جدیدی از مفاهیم گذشته ارائه کند، چرا که اساساً تهدیدات سابق از میان رفته بودند و تهدیدات جدیدی شکل گرفته بودند.</p> <p>بر این مبنا بحرانهای منطقه ای، تروریسم، سلاحهای کشتار جمعی و دولتهای ناموفق تعریف جدید از تهدیداتی است که ناتو خود را با آن مواجه می بیند.</p> <p>در نهایت باید گفت که ناتو بعنوان سازمان امنیتی دوران جنگ سرد در دوران پس از فروپاشی نظام دو قطبی نیز موفق شد با تصحیح ساختارهای درونی و گسترش رویکردهای امنیتی خود در نظام بین الملل باقی بماند.</p> <p>به بیان دیگر این سازمان توانست با گسترش حوزه جغرافیایی خود، تعریف اهداف و حوزه های ماموریتی جدید به توسعه حوزه فعالیت خود دست پیدا کند و ایجاد ثبات پایدار در مناطق مجاور اروپا همچون اوراسیا را در دستور کار خود قرار دهد.</p>	
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهشنامه دانشکده مناسب است _ مناسب نیست تاریخ و امضاء	

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۱	مقدمه
۳	۱-۱) طرح مسئله
۵	۲-۱) پیشینه موضوع
۶	۳-۱) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن
۷	۴-۱) اهداف تحقیق
۷	۵-۱) سئوالات و فرضیه های تحقیق
۷	۱-۵-۱) سئوالات اصلی و فرعی
۷	۲-۵-۱) فرضیه های تحقیق
۸	۶-۱) متغیرهای مستقل و وابسته
۹	۷-۱) قلمرو تحقیق
۹	۸-۱) روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات
۹	۹-۱) مدل تحقیق
۹	۱۰-۱) تعریف مفاهیم
۱۱	۱۱-۱) محدودیت های تحقیق
۱۲	۱۲-۱) سازماندهی تحقیق

فصل دوم: ساختار تونس

۱۵	۲-۱ جغرافیای طبیعی و اوضاع اقلیمی
۱۵	۲-۱-۱) موقعیت طبیعی
۱۶	۲-۱-۲) موقعیت اقلیمی
۱۶	۲-۱-۳) جغرافیای انسانی
۱۷	۲-۱-۴) جغرافیای سیاسی
۱۹	۲-۲) تونس پیش از انقلاب

۲۱	۳-۲ شاخص های اقتصادی تونس.....
۲۲	۱-۳-۲ تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی.....
۲۲	۲-۳ فقر.....
۲۳	۳-۳-۲ نرخ تورم.....
۲۳	۴-۳-۲ نابرابری های اقتصادی.....
۲۴	۵-۳-۲ شاخص فساد.....
۲۴	۶-۳-۲ سایر شاخص های اقتصادی و اجتماعی.....
۲۵	۴-۲ تضاد ساختارهای اقتصادی و سیاسی.....
۲۵	۵-۲ سیاست و حکومت در تونس.....
۲۵	۱-۵-۲ تونس و حاکمیت اسلام.....
۲۸	۵-۲ تونس پس از استقلال.....
۲۹	۱-۵-۲ اعلام جمهوری.....
۳۰	۶-۲ حکومت و قوای سه گانه.....
۳۱	۱-۶-۲ قوه قضائیه.....
۳۱	۲-۶-۲ تقسیمات اداری.....
۳۲	۷-۲ قانون اساسی جدید تونس.....

فصل سوم: بررسی تحلیلی رویدادهای سیاسی- اقتصادی- امنیتی تونس پس از ۲۰۱۱

۳۵	۱-۳ تونس پیش از انقلاب.....
۳۷	۲-۳ تحلیل و دورنمای وقایع سیاسی.....
۴۴	۳-۳ تحلیل و دورنمای وقایع اقتصادی.....
۴۷	۴-۳ تحلیل و دورنمای وقایع امنیتی - نظامی.....
۵۰	۵-۳ روزشمار وقایع در تونس در سال ۲۰۱۱.....
۵۰	۱-۵-۳ وقایع سیاسی.....
۵۶	۲-۵-۳ اهم وقایع اقتصادی.....
۵۸	۳-۵-۳ اهم وقایع امنیتی-نظامی.....

فصل چهارم: تاثیر اندیشه‌های غنوشی و طالبی بر انقلاب تونس

- ۱-۴ اندیشه‌ها، گفته‌ها و میراث راشد الغنوشی..... ۶۲
- ۱-۴-۱ از زندگی‌نامه راشد الغنوشی..... ۶۲
- ۱-۴-۲ چهارچوب کلی حقوق بشر در اسلام..... ۶۴
- ۱-۴-۳ آزادی عقیده و آثار و نتایج آن..... ۶۴
- ۱-۴-۴ اندیشه سیاسی غنوشی..... ۶۵
- ۱-۴-۱-۴ آزادی‌های عمومی..... ۶۵
- ۲-۴ اندیشه‌ها، گفته‌ها و میراث محمد طالبی..... ۷۳
- ۲-۴-۱ از زندگی‌نامه طالبی..... ۷۳
- ۲-۴-۲ روش شناسی طالبی..... ۷۵
- ۲-۴-۳ نظر طالبی در مورد زنان..... ۷۶
- ۲-۴-۴ آزادی و تکثرگرایی..... ۷۷
- ۲-۴-۵ شورا..... ۷۹
- ۲-۴-۶ سکولاریسم..... ۸۱
- ۲-۴-۷ جایگاه فرد..... ۸۲
- جمع بندی و نتیجه گیری..... ۸۴
- منابع و ماخذ..... ۹۱

مقدمه

حرکت دومینووار انقلابهای اخیر خاورمیانه ذهن بسیاری از نویسندگان، روزنامه نگاران و تئوری پردازان در حوزه های سیاسی، اجتماعی، رسانه ای و ... را به خود مشغول داشته و هر یک از آنان از دیدگاهی ویژه به تبیین چرایی و چگونگی این پدیده پرداخته است. بسیاری از آنان دگرگونی سیاسی در خاورمیانه را تنها رؤیایی خوشبینانه برای ملت‌های آن می‌دانستند و حتی خود مردمان این منطقه در سایه نظام‌های چندین و چند ساله خودکامه و پدرسالار، چنین بیداری و خیزشی را سرابی بیش نمی‌پنداشتند.

خودسوزی جوان تونس در یکی از خیابانهای این کشور به نشانه اعتراض به سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دولت، سوژه نخست بسیاری از رسانه‌های مهم جهان و سایتها و شبکه‌های اجتماعی و مایه شورش گسترده در آن کشور شد و فرار «بن علی» و سرنگونی دیکتاتوری ۲۳ ساله او را به دنبال آورد. اما مهمتر از آن، دامنه‌دار شدن این اعتراضها و پیوستن مردمان زیر ستم در دیگر کشورهای عربی چون مصر، الجزایر، یمن، اردن و ... به این مبارزه آزادیخواهانه بود تا جایی که چند روز پس از آن، جوانی الجزایری نیز در اعتراض به سیاست‌های استبدادی در کشورش دست به خودسوزی زد. از این رو، رویدادهای تونس نقطه آغازین دورانی تازه از مبارزات دموکراتیک و جنبشهای اجتماعی در آفریقا و خاورمیانه، بویژه در کشورهای عربی شد. هر مسئله‌ای به مانند تحولات کشورهای عربی خاورمیانه و شمال آفریقا بعد گوناگون و متغیرهای بسیاری را داراست و می‌توان این موضوع را از رویکردهای مختلف به بحث گذاشت. اما این پژوهش بر آن است ایدئولوژی و تفکرات اسلام‌گرایان تونس را بررسی کند و میزان تاثیرگذاری این متغیر را بر تحولات اخیر و انقلاب تونس به آزمون گذارد. انقلاب‌های مختلف دارای ویژگی‌های مشابه و گاه متناقض با هم بوده‌اند. اصولی که به عنوان پایه‌ای برای نارضایتی و شورش‌های مردمی قابل تبیین و بررسی هستند. ملت‌های خاورمیانه و کشورهای عربی آن با شکل دادن این انقلاب‌ها رویکرد جدیدی را در فضای بین‌المللی گشوده‌اند و نشان داده‌اند که خاورمیانه در هزاره جدید، می‌تواند منطقه‌ای پیشرو در این مسیر باشد.

فصل اول

کلیات

۱-۱) طرح مسئله

مردم خاورمیانه و دیگر نقاط جهان در روزها و ماه‌های اخیر شاهد اعتراضات و تجمعات بسیاری در کشورهای عربی منطقه بوده‌اند. این اتفاقات در دنیای عرب تقریباً بی‌نظیر بوده است. برای اولین بار در تاریخ این کشورها شاهد سقوط حکومت‌ها از طریق غیر از کودتای نظامی و یا دخالت نظامی خارجی‌ها هستیم. این حوادث با اعتراضات مردم تونس بر ضد حکومت بن علی آغاز شد و بعد از سرنگونی وی، همانند شعله‌های آتش به کشور مصر سرایت کرد. به طور کلی شمال آفریقا به لحاظ موقعیت جغرافیایی آن، از دیر زمان مورد طمع قدرت‌های وقت اروپایی بوده است. راه دریایی مدیترانه موجب شد تا قدرت‌های استعمارگر برای استحکام سلطه خویش در این منطقه به رقابت پرداخته و در این راه از یک‌دیگر سبقت گیرند. تونس تا سال ۱۹۵۶ (م) مستعمره فرانسه بود، اما در این سال توانست استقلال خود را به دست آورد. «حبيب بورقبيه» اولین رییس جمهور و حاکم مطلقه این کشور بود.

سیاست‌های این کشور بر اساس ناسیونالیسم به صورت یک ایدئولوژی شکل گرفته است. این احساسات ملی‌گرایانه در آن زمان که جهان عرب تحت سلطه‌ی استعمار بود، شدت و قوت بیشتری داشت؛ به گونه‌ای که به تکوین تفکری تحت عنوان «ناسیونالیسم عربی» انجامید. علی‌رغم این‌که بیشتر مردم این کشور مسلمان هستند و از تاریخ و تمدن دیرینه و کهن در پای‌بندی به اسلام برخورداراند؛ اما سیاست‌های حکومت وقت «بورقبيه» به دلیل غرب‌گرایی، نهادهای اسلامی جامعه را تضعیف کرده و در برخی موارد از بین برد. تعطیلی محاکم شرعی، اوقاف و بازداشتن جوانان تونس از تحصیل در «دانشگاه الزيتونی» و دامن زدن به اختلافات خانوادگی و عشیرگی از جمله سیاست‌های «بورقبيه» بود.

لذا اسلام نقش مهمی از تاریخ و هویت این کشور را شکل می‌داد، ظرفیت لازم برای رشد جنبش‌های اسلامی در این کشور وجود داشت، اما زمان لازم بود تا موج اسلام‌گرایی، این منطقه را در برگیرد. آنگونه که «اسپوزیتو» در کتاب «انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن» می‌آورد؛ «سنت اسلامی تونس

سنت شهری جا افتاده‌ای است که بر تحلیل‌های حقوقی و مبتنی بر متون، تأکید داشته و با زندگی گسترده اداری و تجاری شهرها همراه است.»

در اواخر دهه ۸۰ (م) فعالیت‌های اسلام‌گرایان منجر به ایجاد بحران برای حکومت شد. این بحران از شهری جنوبی با نام «غفا» آغاز و سرانجام دیکتاتوری بورقوبه به دلیل درخواست اعدام رهبران اسلام‌گرا پایان یافت. پس از ۳۱ سال استبداد بورقوبه، در سال ۱۹۸۷ (م)، «زین العابدین بن علی» افسر عالی‌رتبه پلیس، حکومت را به دست گرفت.

به هر حال تونس نخستین کشوری بود که شاهد انقلاب مردمی جهان عرب بود. جوان تونسی که در اعتراض به بیکاری، خودش را آتش زد، سرمنشأ تحولات خاورمیانه و شمال آفریقا شد. زین‌العابدین بن‌علی در تونس سرنگون و دومینوی سقوط بقیه دیکتاتورها هم آغاز شد. این جریان که شاید بتوان از آن به عنوان عامل اصلی انقلاب تونس یاد کرد «تحول خواهی نشأت گرفته از اسلام‌گرایی» است، در واقع تونس تجربه‌ای برای بهار اسلام‌گرایی و خزان مستبدان اسلام ستیز است و یکی از انگیزه‌های اصلی مردم تونس در قیام خود، انگیزه‌های اسلام خواهی است که تحلیل گران غربی تلاش دارند این موضوع را کتمان کنند.

آثار تاثیر اسلام در جریان‌ات اخیر تونس قابل مشاهده است، ۷ ماه پیش دولت موقت در تونس تشکیل و تاریخ انتخابات مجلس مؤسسان هم مشخص شد. این انتخابات نزدیک به ۱۰ ماه بعد از سرنگونی بن‌علی برگزار شد و این نخستین انتخابات آزاد در تاریخ تونس از زمان استقلال به حساب می‌آمد، نخستین انتظار از برگزاری انتخابات در چنین شرایطی، حضور گروه‌ها و افرادی بود که در دوران حکومت گذشته سرکوب شده و امکان حضور در عرصه سیاسی را نداشتند. در نتیجه چنین انتظاری بود که بین ۸۰ تا ۱۰۰ حزب و گروه سیاسی و بیش از ۱۱ هزار نفر در این انتخابات کاندیدا شدند. از جمعیت بیش از ۱۰ میلیونی تونس حدود ۷ میلیون نفر واجد شرایط رأی دادن بودند که بر اساس گزارش‌ها بیش از ۹۰ درصد از این افراد در انتخابات شرکت کردند تا ۲۱۷ عضو مجلس مؤسسان را انتخاب کنند. این نامزدها از طیف‌های مختلف بودند؛ از لیبرال‌ها گرفته تا احزاب افراطی و گروه‌هایی با ریشه‌های مارکسیستی و سوسیالیستی، در این انتخابات، حزب اسلام‌گرای

النهضت بیشترین رأی را به دست آورده و در مجلس مؤسسان حائز اکثریت نسبی شده است. در همین راستا این سوال مطرح می‌شود که چگونه ایدئولوژی مذهبی بر خیزش عرب به ویژه تونس تاثیرگذار بوده است؟ به راستی ایدئولوژی به عنوان نقش کلیدی در خیزش بیداری عربی عمل کرده است؟

۱-۲) پیشینه موضوع

بهار عربی، بیداری اسلامی و خیزش کشورهای عربی خاورمیانه، واژگانی هستند که در سال ۲۰۱۱ بعد از تحولاتی که کشورهای عربی خاورمیانه و شمال آفریقا را در بر گرفت در ادبیات سیاسی رایج گردید. از این رو این موضوع از پیشینه‌چندانی برخوردار نیست و پژوهش‌های علمی چندانی در این باره صورت نگرفته است. اما با توجه به موضوع به چند کتاب و مقاله اشاره می‌شود که در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد.

مقاله «نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب تونس» با قلم دکتر علی اصغر کیا و عبدالصمد محمودی که در بهار ۱۳۹۰ در اطلاعات سیاسی، اقتصادی به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله پس از قرار دادن تئوری شبکه‌های اجتماعی و نظریه حوزه اجتماعی به عنوان چارچوب نظری مقاله و بررسی تکنولوژی‌های رسانه‌ای در تونس، به نقش کارساز رسانه‌های مدرن و بویژه شبکه‌های اجتماعی در پوشش دادن رویدادهای تونس که به برانگیخته شدن احساسات در دیگر کشورها و پیروی انبوه مردمان در سرزمین‌های عربی از راه و روش انقلابیون تونس انجامیده است، می‌پردازد.

کتاب مهمی که در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد، کتاب «آزادی‌های عمومی در حکومت اسلامی» نوشته راشد الغنوشی است که تفکرات او را در مورد حقوق و آزادی‌های انسان در اسلام آورده است. الغنوشی در این کتاب پس از آوردن مفهوم آزادی در غرب و دیدگاه اسلام درباره آزادی و حقوق بشر به مسائلی مانند مبانی و اصول دموکراسی، مبانی حکومت اسلامی و مفهوم استبداد پرداخته و مثالهای از حرکت اسلامی عراق، گروههای جهادی در مصر و حرکت اسلامی سودان

آورده و نگاهی کلی به احزاب اسلامی داشته است. ایت کتاب که توسط حسین صابری ترجمه شده در سال ۱۳۸۱ چاپ شده است.

همچنین کتاب «رویارویی نظام حکومتی و احزاب سیاسی در تونس» کتابی است که توسط «مرکز الاستشارات و البحوث بیروت» چاپ شده و توسط ابوالفضل تقی‌پور و صغری روستایی به ترجمه رسیده است. این کتاب در سه بخش و هشت فصل به بررسی عملکرد و رفتار نظام حکومتی تونس در دوران قبل و پس از استقلال، چگونگی شکل‌گیری و فعالیت جنبشهای اسلامی در ابعاد مختلف، همچنین نحوه برخورد حکومت با این گروههای اسلامگرا می‌پردازد. حکومت‌های لائیک و دیکتاتوری بورقیه و بن‌علی، به علت عدم مشروعیت مدنی و مذهبی زمینه‌ساز خیزش جنبشهای اسلامی شدند.

۱-۳) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن

اهمیت پژوهش حاضر از چند جهت قابل بررسی می‌باشد. اول اینکه تحولات اخیر خاورمیانه موضوعی جدید و نو می‌باشد و ابعاد مختلف آن نیازمند بررسی و کنکاش بیشتر برای درک موضوع می‌باشد. از طرفی کشور تونس با مساحت ۱۶۳۶۱۰ کیلومتر مربع و با جمعیتی بالغ بر ۹۹۷۴۷۲۲ از شمال و شرق به دریای مدیترانه، از غرب به الجزایر و از جنوب شرقی با لیبی همسایه است و از موقعیت سوق الجیشی و ژئوپلتیکی مهمی برخوردار است.

در ماه‌های اخیر خیزش اسلامی در جهان اسلام که از تونس آغاز و در مصر، یمن، بحرین و لیبی دنبال می‌شود، دنیای غرب به خصوص آمریکا را مجدداً متوجه قدرت نرم جهان اسلام کرده و آن‌ها را از احتمال وقوع در انقلاب اسلامی، در کشورهای عربی نگران نموده است. با وجود اینکه دستگاه‌های تبلیغاتی غرب با استفاده از قدرت نرم خود که عبارت از عنصر رسانه، فن‌آوری ارتباطات و عملیات روانی می‌باشد، اعتقادات مسلمانان، وحدت جهان اسلام و بیداری اسلامی را نشانه گرفته‌اند، اما بی‌تردید خیزشی که جهان عرب را در بر گرفته به تحولی بنیادین در منطقه خاورمیانه منتهی خواهد شد، تحولی که اسلام حرف اول را در آن خواهد زد. در این روند بی‌تردید

بازگشت کشورهای مسلمان به خویشتن خویش یا همان اسلام می‌تواند مهمترین دستاورد خیزش اسلامی در جهان تلقی شود، به همین منظور واکاوی نقش ایدئولوژی در بیداری‌های عربی با تکیه بر قیام تونس حائز اهمیت می‌باشد.

۱-۴) اهداف تحقیق

- بررسی نقش ایدئولوژی در بیداری عربی

- بررسی علل بیداری عربی در تونس

- بررسی تحولات اخیر خاورمیانه

۱-۵) سئوالات و فرضیه های تحقیق

۱-۵-۱) سئوالات اصلی و فرعی

سوال اصلی:

ایدئولوژی مذهبی چه تاثیری بر بهار عربی گذاشته است؟

سئوالات فرعی:

نقش رشد و توسعه وسایل ارتباط جمعی و تکامل شیوه‌های تبلیغ اسلام تا چه اندازه‌ای در بیداری عربی تاثیرگذار بوده است؟

- ورود نسل جدید با ویژگی‌های انقلابی به عرصه منازعات بیداری عربی چه تاثیری بر جنبش مردمی داشته است؟

۱-۵-۲) فرضیه های تحقیق

فرضیه اصلی:

به نظر می‌رسد ایدئولوژی مذهبی بر بسیج مردمی و احزاب اسلامی تاثیر به سزایی داشته است.

فرضیه های فرعی:

- به نظر می‌رسد رشد و توسعه وسایل ارتباط جمعی و تکامل شیوه‌های تبلیغ اسلام در ایجاد بیداری عربی به ویژه در قیام تونس تاثیرگذار بوده است.

- به نظر می‌رسد، ورود نسل جدید با ویژگی‌های انقلابی به عرصه مناظرات که فهم ریشه‌ای و واقعی‌تری از علل عقب افتادگی‌های علمی، اقتصادی و اجتماعی جوامع خود به ویژه در حوزه فکر و فرهنگی دارند، در شکل‌گیری جریان موثر بوده است.

۱-۶) متغیرهای مستقل و وابسته

متغیر مستقل : نقش ایدئولوژی مذهبی

متغیر وابسته : قیام عربی به ویژه خیزش مردم تونس

۱-۷) قلمرو تحقیق

قلمرو زمانی این تحقیق شروع تحولات اخیر خاورمیانه از اواخر سال ۲۰۱۰ و شکل‌گیری انقلاب تونس است که در سال ۲۰۱۱ جریان داشته و به ثمر رسید. البته تفکرات و تاملات بیداری اسلامی با اندیشه افرادی چون راشد الغنوشی و محمد طالبی در تونس جریان داشته است. همچنین قلمرو مکانی این پژوهش خاورمیانه و شمال آفریقا به طور عام و کشور تونس به صورت خاص بوده است.

۸-۱) روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی بوده و از روش اسنادی - کتابخانه ای - آرشیوی برای جمع آوری اطلاعات استفاده شده است. همچنین به علت نو بودن موضوع این پژوهش از مقالات اینترنتی و سایتهای معتبر سیاسی در حوزه خاورمیانه و بین‌الملل نیز استفاده شده است.

۹-۱) مدل تحقیق

بر اساس بررسی تاثیر ایدئولوژی بر انقلاب تونس

۱۰-۱) تعریف مفاهیم

تحولات خاورمیانه به تحولاتی گفته می‌شود که با خیزش مردمی در تونس با خود سوزی جوان تونسی شروع شد و به کشورهای مصر، لیبی، یمن، بحرین، سوریه و دیگر کشورهای عربی سرایت کرد. مردم در همه این کشورهای خواستگاههای مشترکی داشتند که با شکل‌گیری این انقلابها، بعضی از این مطالبات برآورده شد. این تحولات سقوط دیکتاتوری های بن علی، مبارک، قذافی و صالح را با خود همراه داشت و با شکل‌گیری انتخابات بعد از تحولات گوناگون، احزاب اسلام‌گرا بیشترین آرا را به دست آوردند.

تونس کشوری در شمال آفریقا به دلیل موقعیت جغرافیایی و سیاسی خود، نقش مهمی را در سیاست کلی آفریقا و کشورهای عربی برعهده دارد. این کشور از نظر وسعت کشور کوچکی است، که با مساحت ۱۶۴،۱۵۰ کیلومتر مربع از نظر موقعیت سوق‌الجیشی و ژئوپلتیک در نقطه حساسی از جهان واقع شده است. (امیرشاهی، ۱۳۷۴: ۱۵) کشور تونس به علت پیشرو بودن از لحاظ شروع خیزش‌های

مردمی و فرار بن علی و همچنین برگزاری اولین انتخابات در آن بعد از فرار دیکتاتور آن تاثیر بسیاری بر مناسبات جدید منطقه‌ای گذاشته است. حزب النهضه و رئیس آن راشد الغنوشی با آوردن بیشترین آرا در انتخابات، در آینده سیاسی تونس تاثیر بسزایی خواهد داشت.

ایدئولوژی^۱ یا مرام، مفهومی بسیار بحث‌انگیز و فرار در علوم اجتماعی است. می‌توان گفت ایدئولوژی به مجموعه‌ای از باورها و ایده‌ها گفته می‌شود که به عنوان مرجع توجیه اعمال، رفتار و انتظارات افراد عمل می‌کند. به طور دقیق‌تر، برداشت‌های موجود از ایدئولوژی را در چهار دسته گنجانید

خیزش مردمی، بیداری عربی: سه عبارت و مفهوم «بهار عربی»، «بیداری انسانی» و «بیداری اسلامی» برای توصیف و نامگذاری مجموعه قیام‌ها، خیزش‌ها و اعتراضاتی به کار می‌رود که از ۱۸ دسامبر سال ۲۰۱۰ میلادی در تونس آغاز و به سرعت به سایر کشورهای عربی با نظام‌های استبدادی و سکولار در شمال آفریقا و جنوب غرب آسیا سرایت پیدا کرد.

عنوان بهار عربی را عموماً رسانه‌های غربی به کار گرفتند که با الهام از «بهار پراگ» یعنی دوره کوتاه آزادی‌های فردی و اجتماعی در کشور چک اسلواکی در سال ۱۹۶۸ بود. این مفهوم به صورت ضمنی سه ویژگی را به اعتراضات و قیام‌های کشورهای اسلامی نسبت می‌داد:

۱- کوتاه بودن دوران این قیام‌ها و خیزش‌ها

۲- گرایش این قیام‌ها و خیزش‌ها به آزادی‌های غربی و نظام لیبرال: دموکراسی

۳- نفی ماهیت دینی و اسلامی و تلاش برای مصادره قیام‌ها

اما در ادبیات رسمی کشور از این تحولات با نام بیداری اسلامی نام برده می‌شود و ویژگی‌های خاص و گسترده‌ای را دارا است.

---

^۱ Ideology

بیداری انسانی را برخی از شخصیت های سیاسی در داخل کشورمان به کار گرفتند که ریشه در تحلیل سطحی قیام ها و ارتباط آن با اراده آمریکا و غرب برای ایجاد تغییراتی کنترل شده داشت و آن را در راستای استقرار دموکراسی در کشورهای عربی برای مهار وقایع ناشی از بیداری ملت ها و مخالفت آنها با نظام های استبدادی می دانست. این نگاه با تأکید به نقش آگاهی شهروندان این کشورها، برای آن ماهیت انسانی قائل شده و بیداری انسانی را مناسب می دانست تا بتواند پیامدهای آن در کشورهای غربی را نیز در قالب همین مفهوم بگنجاند.

۱-۱۱) محدودیت های تحقیق:

پژوهش در حوزه علوم سیاسی در ایران به طور عام و در این موضوع به طور خاص محدودیت ها و مشکلات خود را داراست. اول اینکه حوزه علوم سیاسی و روابط بین الملل در ایران به علت کم بودن قدمت آن در ایران نسبت به کشورهای توسعه یافته از مسائل خاصی برخوردار است که باعث شده است بها و ارزش در خور توجهی به این رشته روا ندارند. نبود کتابخانه های تخصصی، نبود اتاق های فکر در حوزه های مختلف این رشته، کمبود مراکز علمی در این حوزه از محدودیت های کار پژوهشی است. همچنین باید اشاره کرد که در این برهه زمانی که مدت زیادی از تحولات خارمیانه و شمال آفریقا نگذشته است، این موضوع نو بوده و از این روی نبود مقالات علمی پژوهشی به شدت احساس می شود. همچنین به این نکته نیز باید اشاره کرد که کشور تونس به عللی مانند کم بودن روابطش در گذشته با ایران و نداشتن منافع استراتژیکی، و مطرح نبودن آن در پژوهش های این رشته، به تازگی و بعد از بهار عربی در کانون توجه پژوهشگران قرار گرفته است که ضمن سخت بودن کار پژوهشگر، استفاده از منابع جدید و اینترنتی را می طلبد که مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

۱-۱۲) سازماندهی تحقیق

این پژوهش از یک مقدمه، چهار فصل و نتیجه گیری تشکیل شده است.

در فصل اول به کلیات پایان نامه اعم از طرح مسئله، پیشینه موضوع، اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن، اهداف تحقیق، سئوالات و فرضیه های تحقیق، قلمرو تحقیق، روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات، تعریف مفاهیم، محدودیت های تحقیق و سازماندهی تحقیق پرداخته شده است.

فصل دوم پایان نامه به ساختار کلی تونس پرداخته شده است که شامل مواردی چون حکومت و قوای سه گانه، تقسیمات اداری، قانون اساسی جدید تونس، قوه قضائیه، تونس پس از استقلال و تونس و حاکمیت اسلام و غیره اشاره دارد.

فصل سوم این پژوهش به بررسی تحلیلی رویدادهای سیاسی- اقتصادی- امنیتی تونس پس از ۲۰۱۱ اختصاص دارد که در این قسمت مسائل مختلفی چون تونس پیش از انقلاب، تحلیل و دورنمای وقایع سیاسی، تحلیل و دورنمای وقایع اقتصادی، تحلیل و دورنمای وقایع امنیتی- نظامی، روزشمار وقایع در تونس در سال ۲۰۱۱، وقایع سیاسی، اهم وقایع اقتصادی، اهم وقایع امنیتی- نظامی مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل چهارم و نهایی این پژوهش به مطالعه تاثیر اندیشه های غنوشی و طالبی بر انقلاب تونس می- پردازد که در آن عناوین زیر مورد بررسی قرار گرفته است: اندیشه ها، گفته ها و میراث راشد الغنوشی، زندگی نامه راشد الغنوشی، چهارچوب کلی حقوق بشر در اسلام، آزادی عقیده و آثار و نتایج آن، اندیشه سیاسی غنوشی، آزادی های عمومی، اندیشه ها، گفته ها و میراث محمد طالبی، زندگی نامه طالبی، روش شناسی طالبی، نظر طالبی در مورد زنان، آزادی و تکتگرایی، شورا، سکولاریسم، جایگاه فرد.

و در نهایت به جمع بندی و نتیجه گیری پرداخته شده است.